

ПРОБЛЕМИ МЕДІЄВІСТИКИ

УДК 82-97-1.09”15/16”К.Т.Ставровецький:27-726-37

КИРИЛО ТРАНКВІЛІОН СТАВРОВЕЦЬКИЙ: ІСТОРІЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ

Богдана КРИСА

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, Львів, Україна, 79000*

Зроблено спробу розглянути специфіку проявлення яскравої творчої особистості Кирила Транквіліона Ставровецького, зумовлену часом, своєрідністю його людського характеру й таланту. Особливе місце відведено інтерпретаційній практиці Кирила як явищу, у якому християнська метафізична традиція поєднується з особливістю авторського самовираження.

Ключові слова: писемна згадка, передання, жанр, намір, інтерпретація, метафізика.

Про життя і творчість Кирила Транквіліона Ставровецького існує не так мало джерел, якщо порівнювати його з іншими українськими авторами першої половини XVII століття. Збереглися документи про вчителювання Кирила у Львівській, а пізніше у Віленській братських школах, його записи в рукописному збірнику з бібліотеки Осолінських, листи Кирила або листи зі згадками про нього, документи про перехід в унію та чернігівський період життя. І головне свідчення його творчої особистості – видання та рецепція книг: «Зерцала богословії» (1618), «Євангелія учительного» (1619), «Перла многоцінного» (1646).

Разом зі сумнівами, що неминуче з’являються при нестачі писемних згадок, має значення й усне передання: уваги Кирилові з боку сучасників аж ніяк не бракувало. Причин, мабуть, було декілька, а перша з-поміж них – творча енергія, яка нуртує в його творах і яка проявлялася, напевно, у стосунках з людьми, здобуваючи Кирилові і симпатії, й антипатії. Не було, очевидно, у ставленні до нього лише байдужих. Його «Євангеліє учительне» після заборон і спалення знову виходило новим накладом, загадкові явища супроводжували і процес дослідження творів Кирила: губилися сліди важливих документів, порізному відчитувалося те, що збереглося.

Першу «спробу монографії» про Кирила Транквіліона Ставровецького зробив Сергій Маслов у 1904–1908 роках, доповнюючи її чи не впродовж усього життя. Як приклад дослідницької виваженості, результати студій С. Маслова не втратили наукового значення, але надовго залишилися недоступними: монографія

побачила світ щойно в 1984 році [7]. Легко зрозуміти також, що окремих аспектів творчої спадщини Кирила С. Маслова не міг розгорнути. Свідомо чи підсвідомо він обходив актуальність теологічних проблем, якими був перейнятий його автор, розглядаючи їх у суто історичному плані, виявляв і помітну залежність від прийнятих на той час критеріїв підходу до давніх віршованих текстів.

Наступна наукова праця, присвячена Кирилові Транквіліонові Ставровецькому, вийшла фактично тоді, коли й дослідження С. Маслова. Її автор – німецький учений Гартмут Трунте, який обрав предметом ґрунтовних студій останню книгу Кирила – «Перло многоцінное» [14: 15]. Враження від праці С. Маслова Г. Трунте зміг висловити лише в додатку до своєї монографії [15, с. 653–663].

Закономірно, що обидва дослідники часто коментують ті самі джерела, покликаються на тих самих авторів – міняється лише насвітлення чи порядок зіставлень, але й тоді увиразнюється проблематика творчості Кирила. Г. Трунте, хоч і не раз повертається до припущень, які свого часу аргументовано відкинув його попередник, доповнює творчу біографію Кирила увагою до явищ, які або ще не розглядалися, або розглядалися лише формально. У такий своєрідний спосіб узагальнено не лише досвід С. Маслова, але й інших учених.

Початок літературної біографії Кирила Транквіліона Ставровецького Г. Трунте, як і Михайло Возняк, пов'язує з анонімною львівською «Просфонемою», трактує Кирила як одного з її авторів та наголошуючи на тих стилістичних ознаках, які згодом стали характерними для «Перла многоцінного» [11]. Власне ніхто так ретельно не студіював ані цієї книги, ані з такою послідовністю не шукав її підґрунтя в попередніх писаннях автора, як це робить Г. Трунте.

Дослідників, зокрема й теперішніх, цікавило насамперед проповідництво Кирила. І коли мова заходить про проповідь XVII століття загалом, у його особі слушно бачать одного з чільних представників цього жанру, і не чиясь інша, а його постать служить для розпізнавання різних типів барокової проповіді – ранньої і зрілої, – що їх зумовили часові та стильові чинники, а також і своєрідність проповідницького таланту [6; 16].

Велике значення для розуміння текстів Кирила мають ті книги, на яких він виростав, автори, до яких апелював. Фрагменти біографії, освітнє середовище, релігійні переконання, соціальне самопочуття, творчі наміри, літературні смаки – все разом творить неподільну єдність духовної історії особистості.

У життєписі Кирила чимало таємничого. Лише приблизно можна визначити рік і місце його народження. Невідоме його хресне ім'я, а «Транквіліус» чи «Транквіліон», незважаючи на існування подібної форми особового імені, – своєрідне псевдо (з грец. «спокійний»), семантика якого у зв'язку з неспокійною вдачею Кирила не позбавлена контрверсійності [15, с. 24]. Певну ідентифікаційну функцію в цій ситуації відіграє прізвище «Безбородий», що, за переданням, вказує на характерні життєві обставини – результат фізичної сутички власника бороди з львівським єпископом Гедеоном Балабаном [3, с. 76; 7, с. 60]. Легко пояснити походження цього прізвища й

переходом Кирила на унію (як свідомою втратою бороди). На жаль, не зберігся жоден його портрет ні з того, ні з іншого періоду. А попри те, що походження прізвища чи прізвиська «Ставровецький» дослідники, найперше С. Маслов, використовуючи «Słownik geograficzny» [8, с. 54], починали шукати в ширшому топонімічному колі, місцем народження Кирила традиційно вважається Волинь – Ставрів коло Дубна [4, с. 52] чи Ставрів коло Луцька [15, с. 21]. Його волинське походження підтверджували тісні контакти з волинською шляхтою і матеріальна підтримка з її боку, про що заявлено в авторських присвятах. З часом аргументи доповнюються. Свою «луцьку» версію Гартмут Трунте підкріплює мовним аналізом текстів [15, с. 22]. Водночас, як і С. Маслов, Г. Трунте підкреслює, що Кирило лише двічі називає себе «Ставровецьким» [15, с. 22–23].

Існує зокрема кілька припущень щодо освіти Кирила. Зважаючи на вік, що дав йому змогу вже в 1589 зайняти вчительську посаду, і місце народження, дослідники схилиються до думки, що це передусім міг бути Остріг. Щодо Замоїської академії (1595), Львівської єзуїтської колегії (1608), Київської братської школи (1615), то вони виникли пізніше, ніж новітні школи в Острозі (1575) й у Львові (1585–1586). Очевидно, що Кирило мав контакти з освітніми центрами свого часу, але в якому статусі? Проблематичними мусили бути хіба що його зв'язки з Києвом: спочатку через навчання й працю в інших містах, а згодом через прийняття унії. У кожному разі С. й Маслов не знаходив реальних підстав у фактах, на основі яких вибудовувалися версії про перебування Кирила у Києво-Печерській лаврі [7, с. 39].

Немає відомостей, де й коли прийняв Кирило монаший постриг, чи в Унівському монастирі, де згодом перевидавалися його книги, чи деінде. Мав тісні взаємини з архимандритом Скита Манявського Йовом Княгиницьким. Його життєві дороги маркували Львів, Вільно, Замостя, Рогатин, Почаїв, Рахманів, а останнім земним пристановищем був, як відомо, знаменитий Єлецький монастир у Чернігові.

Львівський короткий період у житті Кирила загалом породжує найменше сумнівів, бо найбільше задокументований: у тому ж 1589 році від імені львівських братчиків він виголошував грецькою мовою привітання на зустрічі з Київським митрополитом Михайлом Рогозою, що відбувалася через епідемію тифу в Тернополі; у 1591 році митрополит під час свого візиту до Львова надав Кирилові, вчителю грецької й церковнослов'янської мов, як і Стефанові Зизанію, право проповідувати. Тоді ж у церкві Успіння Пресвятої Богородиці і в братській школі прозвучала уже згадана «Просфонема».

Про Вільно свідчать листи Богдана Сапеги й Федора Скумина: один із прохань прислати вчителя, інший – з подякою за вислухане прохання. Тим учителем, що його Львівське братство вже не могло забезпечити роботою, і був Кирило Ставровецький [8, с. 61].

Власне легко припустити, що життєві проблеми Кирила, попри все інше, зумовлені пошуком такого місця, яке б сприяло реалізації творчих задумів. За 1614 рік зберігся критичний відгук Йова Княгиницького на першу спробу Кирила видати «Зерцало богословії». Пораду «зачекати й прославитися», замість того, щоб «поспішити» й «обезчеститися», яку дав йому Йов Княгиницький, Кирило

сприйняв так гостро, що автор Життя Йова Княгиницького навіть не наважився подати цих слів, щоб не згіршувати інших [8, с. 62].

Мабуть, на якийсь час Кирило повертається до Львова, бо його стараннями з друкарні братської школи 1615 року виходить Псалтир. Зі «Зерцалом богословії» він таки «зачекав» – чи то прислухавшись до порад Йова Княгиницького, чи з інших причин, і видав його в Почаєві 1618 року, а у 1619 році в Рахманові, неподалік Почаєва, виходить найрезонансніша його праця – «Євангеліє учительне». Сергій Маслов пов'язує ці книги з існуванням мандрівної друкарні автора та з підтримкою волинських меценатів, імена яких на різних примірниках зосібна зазначено в авторських присвятах [7, с. 63].

Кирилові задуми вимагали зусиль і підтримки. Автор так багато говорить у передмовах до обох книг про нерозуміння й про заздрість, що до цього його не могла підштовхувати сама лише традиційність теми. Як імпульс письма, ця тема, напевно, виводила до якихось реальних причин і умов приватного життя Кирила. Труднощі рецепції його творів або й самої особи автора були очевидними. І на це було кілька причин.

Книги Кирила помітно «виламувалися» з жанрових меж. «Зерцало богословії» не було власне катехизмом у загальноприйнятому значенні. У цій книзі, що, на жаль, лише принагідно служила дослідникам для аналізу тих або інших поглядів автора, представлено універсальний образ світу як Божого творіння у його видимих (природних) і невидимих (духовних) зв'язках. І навіть, якщо розглядати цю книгу в плані «дзеркального» відображення «Богословії» Івана Дамаскина – і щодо структури, і щодо проблематики втілення Божого Промислу, – то виклад і пояснення Кирила позначені виразною авторською інтонацією і виказують ознаки його проповідницької манери, яка повною мірою проявилася в «Євангелії учительному».

Зрештою, був новим і сприймався з упередженням статус «проповідника Слова Божого», а Кирило від самих початків творив незвичний проповідницький дискурс. Негативну реакцію з боку церковної влади могла викликати й особлива емоційна напруга авторського тексту. Ретельно інтерпретуючи кожен образ і кожен мотив Святого Письма, Кирило пов'язував його розуміння зі станом «розпаленого» серця, тобто з глибоким особистим переживанням. Він багато додавав від себе, використовуючи різні викладові форми, а серед джерел – апокрифи з властивою їм мотивацією й ампліфікацією канонічних сюжетів. Усе разом зумовлювало широку амплітуду і сприйняття, й несприйняття.

Найголовніше в цій історії було те, що погляди Кирила не цілком вкладалися в православну парадигму. Йов Княгиницький вказував на невиразність тлумачення в його «Зерцалі богословія» проблеми «філіокве» – походження Святого Духа [15, с. 126–127]. На основі цієї невиразності легко відчитувалася схильність Кирила вважати, що Дух Святий походить і від Отця, і від Сина. Свого часу і С. Маслов зауважував схильність Кирила до католицизму чи, принаймні, відсутність якихось послідовних виступів у цьому плані [7, с. 65]. Неприхований гнів Кирило спрямовував лише на аріянів, понурців та всіх інших, за його словами, еретиків. Він свідомо пов'язував проповідь Слова Божого з

потребою рятувати представників «свого роду» від згубних єретичних впливів, про що писав у передмові до «Євангелія учительного» [2]. І цей актуальний мотив тісно пов'язаний в його проповідях з темою вічного спасіння, тобто сотеріологія Кирила поєднувала в собі позачасовий і часовий чинники, бо як ще інакше можна було дбати про вічну перспективу людської душі, якщо не розрізняти в земному житті спасених і згубних речей.

З «Перлом многоцінним» було дещо інакше. Третя й остання книга – «нові пісні», з « нової друкарні», за «дозволом церковної влади», – появилася 1646 року – у рік смерті автора, «старого композитора», а писалася, очевидно, довго. Кирило, мабуть, неспроста підкреслює, з одного боку, свій поважний вік, а з іншого – «новизну» цієї праці. Мотив осягнення духовних і професійних вершин тут безсумнівний. Задекларований у передмові, цей мотив стосується змісту цілої книги. Можна було, звичайно, по-різному реагувати на переконання автора в досконалості його праці, дорікати «самохвальством» чи «незугарністю» віршів, як це робив Іван Франко [12, с. 285]. Однак набагато цікавішим є авторський задум книги, шляхи та результати втілення цього задуму.

Насамперед варто наголосити, що в контексті всієї творчості «Перло многоцінне» представляє й оприявнює найважливіші духовні проблеми, якими завжди переймався автор. І те, що в попередніх книгах могло бути прихованим чи невизрілим, тепер увиразнюється з особливим натхненням. Власне тому, попри свої особливі жанрові ознаки, «Перло многоцінне» засвідчує, що Кирило, кажучи знову словами І. Франка, був «цілим» чоловіком, а його особистість проявлялася поступово й різнопланово впродовж усього життя. С. Маслов першим писав, що незважаючи на тридцятилітню часову відстань від виходу «Зерцала богослов'я» та «Євангелія учительного» до видання «Перла многоцінного», всі твори Транквіліона проникнуті одними й тими ж поглядами на Бога й на природу, на завдання й мету існування людини, на долю Всесвіту [7, с. 137].

З цього погляду означення «новий», на якому акцентує автор, набуває глибинних конотацій. «Нова» книга – далеко більше, аніж вказівка на час чи інші, у порівнянні з попередніми книгами, умови видання, як, наприклад, «дозвіл церковної влади». У християнській традиції, і в українській зокрема, це означення пов'язано не так з появою чогось небувалого, як зі зміною–відродженням того, що було, себто з процесом переходу «старого» в «нове», що ототожнюється насамперед зі спасенним життєвим порядком, з ікономією Спасіння. Характерно, що візантійське богослів'я і літургія пов'язує оновлення найперше з Богородицею, «упривілежованим місцем у Всесвіті, де трансцендентний Творець Сам входить в іманентне всіх творинь, звідки знову їх відтворює» [1, с. 7]. Кирило ж говорить про оновлення насамперед у розділі про Муки Христові – про нового чоловіка, який творить усе нове: нову Матір, нове Різдо, нову науку євангельську, нових учнів Небесної Премудрости, нові чуда, нову смерть, новий гріб і нове Воскресіння [9, с. 157]. І раніше, в пасхальних проповідях «Євангелія учительного», він особливо наголошував на новому народженні через муки й Воскресіння Христа [13, с. 188]. Можливо, у час особистих підсумків, у розмислах над оновлюючою силою мучеництва в ім'я

Христове йому відкривався особливий духовний сенс власних життєвих випробувань, і остання книга мислилася як їх переможне завершення.

Таких завершальних акордів було більше і вони увиразнюють характер багатогранної творчої спадщини Кирила.

Примірник «Перла многоцінного», присвячений князеві Самійлові Корецькому, відкривається подібним геральдичним віршем, як і «його» примірник «Євангелія учительного». Однак ті самі гербовні знаки («Рицерь смѣлостю поийонный, / Мѣчь въ руцѣ его обнажонный, / Конь быстростю роспушонный») служать тепер для ширшої варіації «цнот» адресата. Примітна тут і згадка про грифа – птаха, який оберігає гору з покладами чистого золота. Аналогія з грифом, очевидно, переноситься на князя Корецького, який «великих даров Бозких сподобися», бо «на горах високих мудрости лѣтає, гды в Костелѣ католицком Вѣру правдивую має». Однак так само очевидно, що цей образ має свій ступінь багатозначності: охоронцем «гори», у якій «не злото сказытельное ся найдує», а «правда и животь вѣчный» [9, с. 2], почувався й сам Кирило. І знак переходу–оновлення на шляху того, кому адресований твір, і на шляху самого тексту, і в загальному контексті книги легко відчитується як знак осягнення більшої досконалості.

Колишні лицарські мотиви, характерні для Острога, звучать і в прозовій присвяті князеві Корецькому, в якій Кирило наголошує на історії роду, що бере свій початок від Палемона Публіуса Ліба, «мудрого сенатора і консула Римського широкого і славного Панства», який, відійшовши після однієї з програшних битв на Північ, у Литву, почав там княжити над «народами грубими», що були без «порядку і права» [9, с. 4–7]. У цьому родинному міті Корецьких привертають увагу два моменти: по-перше, Кирило, як і інші автори, дотримується традиції, відповідно до якої початок славного роду виводиться від ще «славнішого» римського коріння; по-друге, Кирило дуже виразно висловлює своє ставлення до поганської античності, вважаючи, що хоч і «на остаток», після патріархів, пророків, королів славних і князів побожних, поганські філософи могли прийти до правдивого Бога, до вічної світлості Ісуса Христа. Однак мотив підпорядкованості філософії богослів'ю, присутній у текстах усіх барокових письменників, включно з Григорієм Сковородою, якщо й визначає метафізику Кирила, як вважав Сергій Маслов, то лише як окремих крок наближення до Істини.

Принагідно треба згадати, що в проповідницькому дискурсі Кирила значне місце займає ще один мотив, на якому розбудована парадигма зрілого бароко: Старий Завіт як префігурація Нового Завіту [10, с. 181]. У «Перлі Многоцінному» автор спеціально не зосереджується на цьому співвідношенні, що дає підстави припускати й очевидність для автора такого зв'язку, і банальний брак часу, і якусь особливу авторську селекцію мотивів, зумовлену загальною концепцією книги, що вибудовується навколо центральної теми – Небесної Премудрості.

Власне спосіб інтерпретації цієї головної теми визначає характер метафізики Кирила, що, попри всю неповторність авторських тлумачень, не виходить поза традиційні християнські межі, зумовлені невидимими «сутностями», які не сприймаються тілом, а лише розумом [9, с. 153]. Визнання й

переживання невидимого – це процес «відображення Трансцендентного в Іманентному як тайни уможливленої іншою тайною, що сутнісно пов'язана з материнською гідністю Богородиці» [1, с. 7].

Коли повернутися до прозової присвяти «Перла многоцінного», то тут, серед найперших дарів Божих свого адресата, автор називає успіхи в лицарських справах, у мудрості філософській, у «языкахъ чужоземских; французких, влоскихъ и в побожности католицкой». Усе ж разом, за його словами, походить з Мудрости Небесної, «которая огнем Духа Святого распалена» [10, с. 7]. Власне тому як своєрідну градацію цінностей, а не як заперечення вченості варто сприймати слова з відомої віршованої епіграми, якою відкриваються інші, без присвят, екземпляри «Перла многоцінного»:

Прето Поета бы и намоудрѣшій,
И филиозофъ розумомъ острѣшій,
Мусить гордой думы роги схилити,
А Небесной Царици самъ низко ся поклонити.

В образі Небесної Цариці, Богородиці, як в образі Небесної Премудрості – втілений складний і вічний рух об'явлення Правди, що потребує від людини певної активності. Так можна розуміти Кирила, який, сповідуючи в присвяті топос скромності, називаючи себе «убогим законником» і «лінивим робітником Винограду Христового», переконаний, що його «презацна книга» дає кожному чоловікові знати про двоякі дари Божі – видимі й дочасні та невидимі й вічні. У цьому контексті всі наступні «автосуперлятиви» покликані, мабуть, свідчити власне про знаки Божої присутності, про книгу як Божественну дійсність. Таке свідчення більшою чи меншою мірою поєднує різні частини книги, і, попри незаперечну дидактичність, наділяє її ознаками ліричної сповіді, хоча ліризм як характерна ознака риторики Кирила, за спостереженням Сергія Маслова, проникає і в «Зерцало богословія», утруднюючи чіткість догматичної системи [7, с. 76]. Те, про що пише Кирило в «Перлі многоцінному», стосується кожного, але насамперед його, автора.

У «Предмові до чителника» наголошено на троякому сенсі метафоричної назви цієї книги, що постає з єдності «високого богословського розума», «сладкоглаголивого риторського языка» і «поетицкого художества». Без жодного з цих чинників не можна було здобути «перла многоцінні», «родженни от молнии Небесной; от свѣтлости Духа Святого въ глубынѣ Небесной Премудрости». Вражаючи відповідність назви ключовому для бароко поняттю «книжности», коли новий текст пишеться на основі переживання Святого Письма чи текстів безпосередньо з ним пов'язаних, – це власне ранній український еквівалент «риторичної епохи» чи «епохи готового слова», поняття, що з'явилися як результат інтелектуальних узагальнень значно пізніше.

У проповідях, які «наперед покладає» автор (отже, перед віршами, хоча також і після них), зупиняючись на темі дочасних і вічних дарів Божих, він говорить про «самовластіє» – як дочасний дар обирати добро. Людську душу – невидиму царицю двох царств – Небесного і земного, каже Кирило, Бог покрив і

одягнув тілом земним, «посадив ю у глиняном алкирѣку» або у «глиняной храминѣ» з п'ятьма віконцями – відчуттями. За Божим задумом, людина, покірна і вірна, має зайняти «оноє мѣсце в Небѣ», з якого випали злі ангели. Людське «самовластїє» означає, «що над мѣру, то грѣхъ»: «невинно вино, але п'янство проклято». Якби людина не була самовладною, не мала б влади над собою, як каміння чи залізо, тоді «мусѣл бы хто иншої нами владѣти». Самовластїє виконує роль свідка між Богом і людиною, бо «Бог правосудній нѣкого не тягнет гвалтом анѣ до пекла, анѣ до Неба. Тylko произволеніє наше разумной твари, такъ въ аггелахъ, яко в члвцѣхъ; сими справуєть, окромѣ провидѣнія Божого» [9, с. 14–18].

У другій частині цієї проповіді автор, розпалюючи людське серце своїм «високим риторським язиком», розважає над невидимими й вічними дарами Божими – над визволенням з неволі бісівської через Сина Божого, над тайною хрещення, світлом Божественної Премудрості в Євангелії, пречистою Євхаристією, відкупною смертю Ісуса Христа, тайною Воскресіння, світлом майбутнього.

Ще одна проповідь, присвячена Святій Тройці, служить своєрідним прологом до центральної віршованої частини збірки, себто тієї, де автор «покладає похвалу тромъ Персонам божкимъ, подъ метрами поетицкими». Власне ця проповідь відкриває шлях до розуміння традиційності богослів'я Кирила, що виходить з презумпції неосягненности й невимовности Бога, який «выше разума аггелскаго и члвческаго, и выше мови людской, абовѣм яко все писаніє; ветхого и нового закона. По части болшой, телесною мовою, и телесними именами Бога именуєт писмо, гды о Бозѣ телесній члвкъ мовить» [10, с. 22].

Тут Кирило особливо наголошує, що говорить про безначального Бога: Бог – Дух Святий «завше бытне жиєт, въ Отци и Сынѣ». Так закінчується давня, з часу праці над «Зерцалом богословія» розмова: «а хто прит, яко Дух Святий от Сина Божія не походит, таковий хульникъ геретицтвомъ смердит и фотыянским зловѣрїємъ. Мушу мовити в жалости душѣ моеи, за кривду Бога моего, которого простаці визувають с правдивого бозтва, а Духа Святого от него отдаляют навѣки». А щоб «зловірного» переконати, Кирило покликуєтьс на богословів грецьких і латинських, розуміючи Бога, слідом за Діонісієм Ареопагітом, як «существо преосущественное», і по-латині – «есенція суперѣсенціалѣсъ», «а по руску бытность над бытностями». І далі пояснює: «розумъ той бытности божкой – за Персону Отцевскую. А слово той бытности – за Персону Сыновскую. А сылу той бытности – за Персону Духа Святого» [9, с. 22–25]. Таким чином, прояснюються богословські погляди Кирила, а враз з цим проясненням, на якому авторові, очевидно, залежало, відкриваєтьс повнота, і складність його Богомислення, реконструкція якого потребує особливої уваги.

Труднодоступною, хоч і відкритою для духовного споглядання вершиною, до якої незмінно прямує Кирило, залишаєтьс Божественна Премудрість. У

«Перлі многоцінному» автор в різних планах розмірковує на цю тему – то протиставляючи мудрість людську й мудрість Божу у властивій йому ампліфікаційній манері, то розкриваючи особливі прояви надприродного.

Висловлювання Кирила не дають сумніватися, що Божественна Премудрість – одне з імен Присутності Бога [1, с. 9]. Власне те особливе ім'я, в якому зустріч Трансцендентності й Іманентності стає сповненням не людської, а Божої Волі. Утім, тексти Кирила підтверджують існування різних модусів Божественної Присутності: в усіх іпостасях Святої Тройці, в образі Богородиці, у посланництві ангелів і людей. Сергій Аверінцев, за спостереженням Наталії Пилип'юк, в процесі текстуального аналізу ікон, присвячених Божій Премудрості, доходить висновку про існування зв'язку київської іконографії Софії з католицькою іконографією Непорочного Зачаття [8, с. 281–282].

Власне природу творчості Кирила важко пізнати поза мерехтливо-світловим зв'язком християнського Сходу й християнського Заходу, що визначає джерела і його богослів'я, і його «таємної поетики», врешті, як і джерела творчості інших митців, у творах яких відкривається єдність і неподільність світу християнства. Це проявляється і в темі Непорочного Зачаття, над яким зворушливо розмірковує Кирило, і в проханні до Богородиці прийняти його прославу «коруночку»:

О Госпоже моя, пречистая Дѣвице,
Преславная Небесная Царице.
Прийми вѣнецъ славы твои,
От брэнной нынѣ руки мои.
С цвѣтовъ Раю Небесного уплетеный,
И яснозрителнимъ умомъ моимъ винесенный.
На твою славу вѣчную,
И Похвалу нынѣ уставѣчную [9, с. 67].

Зв'язок української й католицької традицій проявився й у «відверто христологічному контексті» Божої Премудрості, в якому Кирило, слідом за апостолом Павлом, говорить про Христа розіп'ятого [1, с. 9]. У «Перлі многоцінному» давно зауважено вплив символічної ікони західноєвропейського походження, на якій Ісуса Христа зображали в образі Пелікана, який розриває груди і своєю кров'ю годує пташенят [5, с. 68]:

Пеликане мой Небесный:
Персы твои хвалебныи отворяешь,
И кровь твою пречистую нещадно выливаешь;
И тою душу мою умершую, вѣчне оживляешь [9, с. 162–163].

А понад усе – у розмислах над Божественною Премудрістю найповніше проявився характер богослов'я Кирила – презумпція неувяності Божого Промислу:

О Премудрости Небесная непостыжимая,

Ты всему міру нынѣ невѣстимая.
Непостыжимий свѣте; и неизреченный,
З дару твоего бозкого міру явленный.
Сего ради недоумѣю,
Паче же не смѣю.
Откуда ты начну достойно хвалити,
И предобрѣйшіи дѣйства твои явити [9, с. 131].

«Перло многоцінное» не раз дає підстави говорити про «повторення прийомів», якими раніше користувався автор і від яких не міг чи не хотів відмовитися. Яскравий приклад «апокрифічності» Кирилового письма бачимо в оповіданні про Богородицю, яка повертається після похорону, остерігаючись, щоб не наступити на «кров пречисту Сина Божого», згадано про ангелів, які невидимо збирали кров Христову і передання про «знаки позверхній крові Господньої в очах людських». Тут привертає увагу характерна для народного нарративу послідовність подій: замкнувшись у домі, Марія оплакувала своє сирітство, а думка її роздвоювалася поміж Гробом Господнім і Його душею, що зійшла в ад, опівночі мала розмову з «товаришками» й апостолами, а опікун Іван Євангелист розповідав їй «по дійству», як відбувалася Тайна Вечеря, як схоплювали Ісуса, у цей же час прийшов сплаканий і «від жалости ледво живий» святий Петро, і Мати Пречиста, втішаючи його, упевнила всіх у Воскресінні Сина Свого наймилішого [9, с. 158].

Різні жанрові структури, які входять до «Перла многоцінного» – похвали, молитви, поважні орації, «форми правдивії» – підпорядковані єдиному задуму автора: освітити людині шлях до Бога як справжній шлях до себе – Божого творіння. У цьому сенсі Божа Премудрість співвідноситься безпосередньо з творчою діяльністю людини, з Божою Присутністю в людській праці рук і розуму. Напевне, й тут, зважаючи на історію попередніх книг Кирила, міг бути якийсь особистий момент, якимось, так би мовити, «оправдання невинності», смиренне й щире бажання не людської, а небесної винагороди.

Усе творіння, наголошував Кирило, постало за Словом Божим, а людина – Його рукою і «дуновенієм». Таким чином, сприймати «умом» «невидиме буття», дію Божого Промислу, Божественну Премудрість відповідає єдності в людині плоті і духа. Це і є метафізика Кирила – визнання Божественної Присутності, що не потребує жодного емпіричного досвіду і що робить поета поетом понад усяку науку.

Певна річ, попри всю традиційність, метафізика Кирила має свої історичні форми, помножені на своєрідність творчої манери. Попри те, що в авторській стратегії заявлено про «триумвірат» чинників, які стали передумовою досягнення мети – винесення «перл многоцінних» з глибин Небесної Премудрості, – віршам належить особлива функція. Пояснювати Святе Письмо «словами солодкими под метри», – каже Кирило, – «трудно а барзо трудно». Вірші в його герменевтиці – це вершина, якою виповнюється молитовна чаша, особливий стан «розпаленого» серця. Усе, що знає людина про Бога, переплавляється у слова, які утримують

відчуття Божественної присутності. Так, «тілесною мовою» відновлюється «перехід від небуття до буття» і вірш залишається свідченням Божественної дійсності, поки людина шукає цього переходу. Водночас, варто наголосити, що ця Божественна дійсність твориться всіма текстами книги, тому її треба сприймати у повноті риторичної традиції, яку представляє Кирило, у взаємодії різних жанрів, яку породжує його небуденний «композиторський» талант.

Словом, у контексті творчої біографії Кирила Транквіліона Ставровцевого «Перло многоцінное» легко сприйняти як вершину проявлення особистості, і з цього, так би мовити, авторського «майбутнього» перечитати його творчу спадщину, не забуваючи про неповторні моменти життєвого шляху.

Список використаної літератури

1. *Аверинцев С. С.* Nonogis causa. Премудрість Божа спорудила «ДІМ» (Приповіді 9,1), щоб Бог перебував із нами : концепція СОФІІ і значення ікони. Інавгураційна лекція, прочитана 1 вересня 1996 року в Національному університеті «Києво-Могилянська академія» / Сергій Аверинцев / С. С. Аверинцев // СОФІЯ – ЛОГОС: словник. – Київ: К. : Дух і Літера. – 1999, 460 с.
2. Євангеліє Учительне. – Рохманів, 1619.
3. *Зубрицький Д.* Хроніка ставропігійського братства. / Денис Зубрицький; пер. Іван Сварник. – Львів, 2011. – 382 с.
4. *Ісаєвич Я.*, Життя і видавнича діяльність Кирила Транквіліона–Ставровцевого / Ярослав Ісаєвич, Ігор Мицько / Я. Ісаєвич, І. Мисько // Бібліотекознавство та бібліографія. – К., 1982. – С. 51–67.
5. *Колтоновская А.* «Перло многоцѣнное» Кирилла Транквиллиона Ставровцевого, 1646 г.; его состав и источники / А. Колтоновская// Лѣтопись вечерних высших женских курсов. – К., 1914. – Кн. 1. – С. 21–89.
6. *Корзо М. А.* Образ человека в проповеди XVII века. / М. А. Корзо. – М. :– Российская академия наук. Институт философии, 1999. – 190 с.
7. *Маслов С. И.* Кирилл Транквиллион-Ставровецкий и его литературная деятельность / С. И. Маслов. – К. : Наукова думка. – 1984. – 245 с.
8. *Пилип'юк Н.* Діва і мати : парадокси барокового портрета мудрости / Наталія Пилип'юк // Україна XVII століття: збірник пам'яті Валерії Нічик. – К. : Критика, 2005. – С. 281–303.
9. Сіа книга названая ПЕРЛО МНОГОЦѢННОЄ. Съставленна трудолюбіємъ презъ КИРИЛА: Транквѣліона // Cygillus Tranquillus Stavroveckij. «PERLO MNOHOCENNOJE». Herausgegeben und kommentirt von Hartmut Trunte. Band I: TEKST. – 1984. – 301 с.
10. *Сироїд Д.* Різдвяні проповіді Кирила Транквіліона Ставровцевого: досвід прочитання / Дарія Сироїд // Біля джерел українського бароко. [У надзаг.: Львівська медієвістика. – Вип. 3]. – Львів, 2010. – С. 164–178.
11. *Трунте Г.* Двомовні частини «Просфонемі». До проблеми авторства і створення львівського панегірика 1 лютого 1591 року / Ніколаос (Гартмут) Трунте; / Гартмут Трунте; пер. з нім. Дарія Сироїд // ПРОΣΦΩΝΗΜΑ: текст і контекст [У надзаг.: Львівська медієвістика. Вип. 4.] – Львів : Свічадо, 2013. – С. 293–318.
12. *Франко І.* Староруська поезія / Іван Франко // Збір. творів : У 50 т. – Т. 40. – Київ, 1988. – 557 с.

13. Щурко Б. Пасхальні проповіді Кирила Транквіліона Ставровелького / Богдана Щурко // Біля джерел українського бароко [У надзаг.: Львівська медієвістика. Вип. 3]. – Львів : Свічадо. – С. 189–197.

14. *Cyrillus Tranquillus Stavroveckij*. «PERLO MNOHOCENNOJE». Herausgegeben und kommentirt von Hartmut Trunte. Band I: TEKST. – 1984. – 301 s.

15. *Cyrillus Tranquillus Stavroveckij*. «PERLO MNOHOCENNOJE». Herausgegeben und kommentirt von Hartmut Trunte. Band II: KOMMENTAR. Literarischer und theologischer Komentar auf dem Hintergrund der Geschichte des 16. und 17. Jahrhunderts. – Köln; Wien, 1985. – 663 S.

16. *Kuczyńska M.* Ruska homiletyka XVII wieku w Rzeczypospolitej. Ewolucja gatunku-specyfika funkcjonalna (Cyryl Stawrowiecki: Ewangelia pouczająca. Rachmanów 1619; Joannicjusz Galatowski : Klucz rozumienia. Kijów 1659). / Marzanna Kuczyńska. – Szczecin, 2004. – 325 s.

Стаття надійшла до редакції 04.04.2013

Прийнята до друку 26.04.2013

KYRYLO TRANQUILION STAVROVETSKYY: THE HISTORY OF CREATIVE PERSONALITY Bohdana KRYSA

*Ivan Franko National University of Lviv,
Universitets'ka str., Lviv, Ukraina, 79000*

In the paper made an attempt to exam a specificity of manifestation of the bright creative personality of Kyrylo Tranquilion Stavrovetsky. This one is conditioned by time and by peculiarity of his human character and talent. The special place given to the Kyrylo's interpretive practice as a phenomenon in which the Christian metaphysical tradition is combined with the specificity of the author's self-expression.

Key words: written mention, transmission, genre, intention, interpretation, metaphysics.

КИРИЛЛ ТРАНКВИЛЛИОН СТАВРОВЕЦКИЙ: ИСТОРИЯ ТВОРЧЕСКОЙ ЛИЧНОСТИ Богдана КРЫСА

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
Ул. Университетская, 1, Львов, Украина, 79000*

Рассмотрено специфику проявления яркой творческой личности Кирилла Транквиллиона Ставровелького, обусловленной временем, своеобразием его человеческого характера и таланта. Особое место отведено интерпретационной практике Кирилла как явлению, в котором христианская метафизическая традиция соединяется с особенностью авторского самовыражения.

Ключевые слова: письменное упоминание, предание, жанр, намерение, интерпретация, метафизика.

